

Türkiye'nin 100 Yıllık Süreçte Dış Borç Sorunu

Özer Özçelik¹

Süleyman Emre Özcan²

Özet

Bu çalışma, Türkiye'nin yüz yıllık dış borçlanma sürecini analiz ederek ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir. Türkiye'nin dış borçlanma politikaları, küresel ekonomik dalgalanmalar, krizler ve politik dönüşümlerle şekillenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı borçlarının üstlenilmesiyle başlayan bu süreç, 1980 sonrası dönemde küresel piyasalara entegrasyon ve finansal serbestleşme ile farklı bir boyut kazanmıştır. Dış borçlanma, altyapı yatırımları ve ekonomik büyüme için önemli bir kaynak sağlarken, sürdürülebilir yönetilemediği durumlarda ekonomik kırılganlıkları artırmıştır. Özellikle kriz dönemlerinde dış borç servisinde yaşanan zorluklar, ekonomide ciddi etkiler yaratmıştır. Çalışma, borç yönetiminin ekonomik istikrar için kritik önemini vurgularken, borçlanma politikalarının uzun vadeli stratejilerle desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

1. Giriş

Dış borçlanma, bir ülkenin yurtdışından sağladığı döviz kredileri anlamına gelir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmak için dış finansman kaynaklarına ihtiyaç duyar. Bu gereksinim, sınırlı tasarruf imkânları, düşük ihracat gelirleri ve ileri teknolojiye dayalı yatırımların yüksek maliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda, vergi toplamadaki yetersizlik, kayıt dışı ekonominin yaygınlığı ve enflasyonist baskılar da dış borçlanmayı artıran diğer önemli unsurlardır (Aslan ve Kılıç, 2022: 38; Gözen vd., 2024: 234).

1 Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, ozer.ozcelik@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9164-5020

2 Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Salihli İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, semreozcan@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-5535-2279

Dış borçlanmanın temel amacı, altyapı ve sanayi gibi stratejik sektörlerdeki yatırımlar için finansman sağlamaktır. Ancak, elde edilen bu kaynaklar etkin ve yüksek getirili projelere yönlendirilmediğinde, ülkeler bir borç döngüsüne girebilir. Bu durum, yeni borçların eski borçların ödenmesi için kullanılmasına, yani “borcu borçla kapatma” sürecine neden olabilir. Bu nedenle, dış borç yönetiminde kaynakların verimli alanlara aktarılması kritik bir öneme sahiptir (İnce, 1996: 86, Karluk, 2002: 146).

Son yıllarda, Covid-19 pandemisi küresel ekonomileri olumsuz etkileyerek dış borçlanma ihtiyacını daha da artırmıştır. Pandemi süresince üretim ve hizmet sektörlerinde yaşanan durgunluk, bireylerin ve firmaların gelirlerinde düşüşe yol açmıştır. Pek çok ülke, ekonomik zorlukları hafifletmek için farklı finansman yöntemlerine başvurmuş; bazıları doğrudan para basma veya iç kaynaklardan destek sağlama yoluna giderken, diğerleri dış borçlanmaya yönelmiştir. Türkiye de bu süreçte dış borçlanma konusundaki tartışmaların merkezinde yer almış ve Uluslararası Para Fonu'ndan borçlanmanın gerekliliği kamuoyunda geniş bir şekilde ele alınmıştır (Ünlü ve Armutçuoğlu Tekin, 2020: 166-167).

Dış borçlanma, gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek adına kaçınılmaz bir finansman aracı olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu kaynakların doğru ve verimli bir şekilde kullanılması, ekonomik istikrarın sağlanması açısından hayati bir öneme sahiptir. Bu çalışmada Türkiye Ekonomisinin yüz yıllık sürecinde dış borçlanmanın tarihi seyri ele alınacaktır.

2. Türkiye’de Dış Borçlanma Serüveni

Türkiye, kalkınma sürecindeki ülkelerden biri olarak uzun yıllardır dış borçlanma yapmaktadır. Ancak zamanla borçlanmanın miktarı ve nedenleri farklılık göstermiştir. Bu süreç, tarihsel olarak 1980 öncesinde korumacı politikalarla yerli sermaye desteklenirken, 1980’de dışa açılma politikalarına geçilmiş, ancak finansal sermaye üzerinde kısıtlamalar devam etmiştir. 1989’da çıkarılan 32 Sayılı Karar ile finansal serbestleşme başlamıştır.

2.1. 1980 Öncesi Dış Borçlanma

2.1.1 1923 – 1945 Dönemi

Lozan Antlaşması, Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı, dönemin belirleyici olayları arasında yer almıştır. Osmanlı'nın kontrolsüz borçlanmaları nedeniyle yaşadığı mali bağımlılık, yeni kurulan Türkiye için uyarıcı bir örnek olmuş ve başlangıçta dış borçlanmaya mesafeli bir tutum

benimsenmiştir. Ancak, Türkiye'nin ilk dış borçlanması Lozan Antlaşması ile Osmanlı borçlarının devralınmasıyla gerçekleşmiştir. Türkiye, 1912 öncesi borçların %62'sini, 1912 sonrası borçların ise %73'ünü üstlenmiş ve bu borçlar 1933'te Paris Antlaşması ile 79,8 milyon TL olarak belirlenmiştir (Özcan, 2019: 166).

1950'ye kadar, Osmanlı'dan devralınan borçlar dışında Türkiye'nin kayda değer bir dış borçlanması olmamıştır. Ancak, Lozan Antlaşması ile borçların üstlenilmesinin ardından ilk dış borç, 1928'de demiryollarının millileştirilmesi amacıyla alınmıştır. Daha sonra, 14 Haziran 1930'da Amerika'dan "ekonomik donanım" için 10 milyon dolar tutarında bir kredi sağlanmıştır. 1934'te Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında SSCB'den alınan 8 milyon dolarlık kredi, Nazilli Basma Fabrikası'nın kurulmasında kullanılmıştır. 1938'de İngiltere'den alınan 16 milyon Sterlin borcun 10 milyon Sterlini yaklaşan İkinci Dünya Savaşı için savunma hazırlıklarına, 6 milyon Sterlini ise dış ticaretin finansmanına ayrılmıştır (Ünlüöner, 1988: 325).

Duyun-u Umumiye borçları ile demiryolu, rıhtım, liman, telefon ve elektrik gibi kamu hizmeti sağlayan yabancı şirketlerin millileştirilmesinden kaynaklanan borçlar dışında, Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na kadar yeni bir dış borç almamış, mevcut borçların da düzenli ve hızlı bir şekilde ödenmesine özen göstermiştir (Yavuz, 2009: 211-212).

1940-1945 yılları arasındaki İkinci Dünya Savaşı, yetişkin erkek nüfusun askere alınması nedeniyle üretimi olumsuz etkilerken, savunma harcamaları da bütçe üzerinde ciddi bir yük oluşturmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'nin savaş sırasında izlediği tarafsızlık politikası, Almanya'dan 35 milyon dolar, Fransa'dan 1,5 milyon sterlin, İngiltere'den 49,5 milyon sterlin ve Amerika'dan 5 milyon dolar borç almasını mümkün kılmıştır.

Tablo 1: Cari Denge ve Dış Borç Stoku 1939 - 1945

Yıllar	İhracat (X)	İthalat (M)	Dış Ticaret Dengesi (X - M)	Toplam Dış Borç Stoku (Milyon \$)	Borç Stoku/GSMH (%)
1923	51	87	-36	-	
1924	82	100	-18	-	
1925	103	129	-26	-	
1926	96	121	-25	-	
1927	81	108	-27	-	
1928	88	114	-26	-	
1929	75	124	-49	-	
1930	71	70	1	-	
1931	60	60	0	-	
1932	48	41	7	46,5	8,3
1933	58	45	13	89,3	13,2
1934	73	69	4	182	20
1935	76	71	5	189	18,4
1936	94	74	20	197	14,7
1937	109	91	18	163	11,4
1938	115	119	-4	146,4	9,8
1939	100	93	7	162	10,9
1940	81	50	31	253	14
1941	91	55	36	264	11,6
1942	126	113	13	273	5,8
1943	197	155	42	277	3,9
1944	179	127	52	302	5,9
1945	168	97	71	277	6,7

Kaynak: TOBB Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Büyüklükleri (1923 - 2002)

Tablo 1, Türkiye'nin 1923-1945 yılları arasındaki dış ticaret dengesi, toplam dış borç stoku ve borç stokunun Gayri Safı Milli Hasıla'ya (GSMH) oranını göstermektedir. 1923-1929 yılları arasında ihracat, ithalatın altında kalmış ve dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir. Ancak 1930'da denge sağlanmış, sonraki yıllarda ihracatın ithalatı aştığı görülmüştür.

1932 yılında toplam dış borç stoku 46,5 milyon \$ olarak kaydedilmiş ve GSMH'ye oranı %8,3 olmuştur. Bu oran, 1930'lu yılların ortalarında %20'lere kadar yükselmiş, 1938 itibarıyla %9,8'e düşmüştür. İkinci Dünya Savaşı döneminde (1939-1945), borç stokunun GSMH'ye oranında belirgin bir azalma görülmüştür. 1943'te bu oran %3,9 gibi düşük bir seviyeye inmiştir.

Savaş yıllarında ihracat artış göstermiş, ithalat ise kısıtlanmış ve bu sayede dış ticaret fazlası verilmiştir. Özellikle 1944-1945 yıllarında ihracat

artışı sayesinde ticaret fazlası 50 milyon \$'ı aşmıştır. Genel olarak, dönemde dış borç stoku düzenli bir şekilde artarken, GSMH ile karşılaştırıldığında borç yükünün azaldığı ve dış ticaret dengesinde iyileşmeler olduğu dikkat çekmektedir.

2.1.2 1946 – 1961 Dönemi

Soğuk Savaş dönemi, dünya siyasetinde olduğu gibi Türkiye üzerinde de önemli bir etkiye sahip olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsız bir politika izleyen Türkiye, savaş sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin liderliğindeki kapitalist Batı bloğuna yönelmiştir. Bu süreçte, ABD'nin yardımları, hibeleri ve kredileri Türkiye'nin ekonomik ve politik yönelimini belirlerken, ülke IMF, IBRD ve OEEC gibi uluslararası örgütlere üye olmuştur (Kazgan, 2008: 94).

1946'da çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte dışa kapalı ve korumacı ekonomi politikaları terk edilmiş, dış dengeyi gözetme anlayışı ikinci plana itilmiştir. Ancak bu uygulamalar, 1953'te geçici bir ara verilmesine rağmen, Türkiye'yi kronik dış açıklar ve dış yardımlara bağımlı bir hale getirmiştir. Aynı yıl gerçekleşen büyük devalüasyonla 1 dolar 1,30 TL'den 2,80 TL'ye çıkarken, dış borç stoku üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır. 1947 yılında Truman Doktrini kapsamında 69 milyon dolarlık askeri yardım alan Türkiye, 1948-1952 yıllarında Marshall Planı çerçevesinde 225 milyon dolar ekonomik yardım almıştır. Savaş sonrası başlayan dış yardımlara dayalı kalkınma modeli, 1960-1980 yıllarını kapsayan planlı kalkınma dönemine kadar sürmüştür (Karluk, 2005: 163).

1947-1950 yılları arasında birçok dış kredi sağlanmıştır. Bunlar arasında, IMF'den alınan 5 milyon dolar (1947), Amerika'dan sağlanan 24 milyon dolar (1948), Dünya Bankası'ndan alınan 25,4 milyon dolar (1950) ve Avrupa Tediye Birliği'nden sağlanan 55 milyon dolar (1950) bulunmaktadır (Evgin, 2000: 32). Bu borçlar, genellikle "cihazlanma" amacıyla sermaye mallarına yönlendirilmiş olup bu durum olumlu değerlendirilmiştir (Yavuz, 2009: 212).

1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, liberal ekonomik politikalar benimsenmiş ancak bu politikalar dış ticaret dengesini hızla bozmuş ve dış borçlanmayı ciddi ölçüde artırmıştır. Bu dönemde, ithalatçılar tarafından Merkez Bankası'na yatırılan ithalat karşılıkları üzerinden oluşan "ariyere" adı verilen yeni bir dış borç türü ortaya çıkmıştır. Rezervlerdeki azalma ve ithalat ödemelerinde yaşanan sorunlar, bu borçların dış borç stokuna eklenmesine neden olmuştur (Yaşa, 1963: 140).

1954 yılı itibarıyla, liberal politikaların sürdürülebilirliği sona ermiş, ihracat ve ithalat üzerindeki kontrollerin arttığı daha içe dönük bir döneme geçilmiştir. Ancak bu süreçte IMF ve ABD, dış ticaretin serbestleştirilmesi, devalüasyon yapılması ve deflasyonist politikaların uygulanması yönünde ciddi baskılar yapmıştır. Özellikle 1956-1958 yılları arasında bu baskılar yoğunlaşmış, Türkiye'nin borçlarını ödeyemeyeceği endişesiyle devalüasyon beklentisi yükselmiş ve sonunda moratoryum ilan edilmiştir (Kazgan, 2008: 106-110).

1954 yılında tarımsal üretim, olumsuz iklim koşulları nedeniyle düşüş göstermiştir. Döviz rezervlerinin tükenmesi, Kore Savaşı'nın ekonomik etkilerinin sona ermesi ve bütçe açıklarının parasallaştırılması fiyat artışlarını hızlandırmıştır. Ağustos devalüasyonu kaçınılmaz hale gelmiştir (Demircan Sivrekli ve Ener, 2004: 91).

1958'de dolar kuru 2,80 TL'den 9 TL'ye yükseltilmiş, ihraç ürünlerinde katlı kur sistemi uygulanmıştır. İthalatın serbestleştirilmesi, bütçe harcamalarının azaltılması ve kamu fiyatlarının artırılması kararlaştırılmıştır (Erdost, 1982: 151). Ancak bu tedbirler sonuç vermemiş, 1959 Paris Antlaşması, ekonomik başarısızlıkların bir göstergesi olmuştur (Yavuz, 2009: 213).

Tablo 2: Cari Denge ve Dış Borç Stoku 1946 – 1961 (Milyon \$)

Yıllar	İhracat (X)	İthalat (M)	Dış Ticaret Dengesi (X - M)	Toplam Dış Borç Stoku (Milyon \$)	Borç Stoku/GSMH (%)
1946	216	120	96	268	7,1
1947	223	245	-22	257	9,6
1948	197	275	-78	303	8,9
1949	248	290	-42	249	7,7
1950	263	286	-23	277	8
1951	314	402	-88	268	6,4
1952	363	556	-193	294	6,1
1953	335	533	-198	269	4,8
1954	313	478	-165	304	5,3
1955	305	498	-193	346	5,1
1956	345	407	-62	420	5,3
1957	347	397	-50	430	4,1
1958	354	315	39	426	3,4
1959	321	470	-149	489	3,1
1960	347	468	-121	558	6
1961	381	507	-126	611	11,1

Kaynak: TOBB Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Büyüklükleri (1923 – 2002)

Tablo 2'ye göre 1946-1961 döneminde Türkiye'nin ihracat, ithalat ve dış borç stokundaki değişimler ekonomik politikalar ve küresel koşulların etkisiyle şekillenmiştir. 1946'da ihracat 216 milyon dolar iken, ithalat 120 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve dış ticaret dengesi 96 milyon dolar fazlayla kapanmıştır. Ancak sonraki yıllarda ithalat artarken, ihracat yetersiz kalmış ve ticaret açıkları kronik hale gelmiştir. Özellikle 1948-1957 döneminde dış ticaret sürekli açık vermiştir; en yüksek açık 1952'de 193 milyon dolara ulaşmıştır. Toplam dış borç stoku, 1946'da 268 milyon dolar seviyesinde başlamış, 1961'de 611 milyon dolara yükselmiştir. 1950-1957 döneminde dış borçlardaki artış sınırlı kalırken, 1958'den itibaren artış hızlanmıştır. Bunun temel sebepleri arasında ithalat finansmanı, yatırımlar ve dış borç bağımlılığı bulunmaktadır. Dış borç stoku/GSMH oranı ise 1946'da %7,1 iken, 1950'lerde daha düşük seviyelere gerilemiş ve 1961'de tekrar %11,1'e çıkmıştır. 1958'de dış ticaret dengesi, 39 milyon dolar fazla vererek dönem içindeki tek olumlu dengeyi göstermiştir. Ancak 1959 ve 1960 yıllarında ticaret açıkları tekrar yükselmiş ve dış borç stokunun büyümesine neden olmuştur. Bu dönemde dış borçlanma, ekonomik istikrarsızlıkların ve ithalat-ihracat dengesizliklerinin çözümünde etkili bir araç olarak kullanılmıştır.

2.1.3 1962 – 1979 Dönemi

1962-1979 yılları, Türkiye için oldukça çalkantılı bir dönem olmuştur. Bu dönemde kalkınma planlarının uygulanması, askeri darbeler, petrol krizleri, Bretton Woods sisteminin sona ermesi ve Kıbrıs Barış Harekâtı gibi önemli olaylar yaşanmıştır. 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle Demokrat Parti hükümeti görevden alınmış ve planlı kalkınma dönemine geçiş yapılmıştır. Bu bağlamda, 30 Eylül 1960'ta Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve 1963 itibarıyla beş yıllık kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır (Yardımcıoğlu vd, 2012: 381).

Birinci beş yıllık kalkınma planında yatırım politikaları belirlenirken, dış yardımlara bağımlılığın azaltılması hedeflenmiştir. Bu amaçla ithalatı ikame eden yerli üretim teşvik edilmiştir. Ancak ikinci planda dış borçlanma hızla artmış, bu durum cari açığın büyümesine neden olmuştur. Düşük maliyetli dış krediler, tüketimi ve yatırımı artırmış, dış borçlara olan bağımlılığı artırmıştır. 1962'de OECD bünyesinde oluşturulan "Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu" dış kaynak akışını kontrol altına almış ve 1962-1969 döneminde sağlanan kredilerin %85'i bu konsorsiyumdan gelmiştir. Türkiye, bu süreçte yılda ortalama 240 milyon dolar dış kaynak sağlamıştır (Pirimoğlu, 1982: 56).

1964'te işçi dövizlerini ülkeye çekmek amacıyla başlatılan uygulama önemli bir dış kaynak yaratmıştır. Ancak döviz girişlerindeki artış, ihracatı

göz ardı ederek ithalat bağımlılığını kronik hale getirmiştir. Dış kaynak kullanımıyla büyüme sağlanmış olsa da borç geri ödemeleri döviz sıkıntısına yol açmıştır. Döviz darboğazını aşmak ve dış ticaret açığını kapatmak amacıyla 10 Ağustos 1970'te TL %66 oranında devalüe edilerek, dolar kuru 15,15 TL'ye çıkarılmıştır.

1973'te Arap-İsrail savaşı sonrası OPEC'in uyguladığı petrol ambargosu, petrol fiyatlarını dört kat artırmış, Türkiye'de ise geçici hükümetin petrol fiyatlarını sübvansane etme politikası (1973-1977) dış borçların hızla artmasına neden olmuştur. Artan dış kaynak ihtiyacı Döviz Çevrilebilir Mevduatlar (DÇM) ile karşılanmaya çalışılmış, ancak bu yöntem dış borç stokunda kısa vadeli borçların payını artırmıştır. 1974'teki Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası uygulanan ekonomik ambargolar da dış borçlar üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır (Boratav, 2008, s. 129). 1977 yılında DÇM borçlarını ve faizlerini ödeyemeyen Türkiye, 1978 yılında moratoryum ilan etmiştir. Moratoryum ilanının temelinde ise 1975 – 1978 yılları arasındaki DÇM'ler yatmaktadır. IMF, dönemin Ecevit hükümetinden istikrar politikası yapılmasını talep etmiş ancak talep reddedilmiştir. 1978 yılında bir dolar 25 TL'ye ve sonrasında 47 TL'ye yükseltilmiştir (Boratav, 2008: 142).

Tablo 3: Dış Borç Stoku 1962 – 1979 (Milyon Dolar)

Yıllar	Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar	Kısa Vadeli Dış Borçlar	Toplam Dış Borç Stoku	Dış Borç Stoku/ GSMH
1962	-	-	1017	11,27
1963	-	-	857	11,55
1964	964	-	964	11,93
1965	1051	-	1051	11,55
1966	1149	-	1149	11,69
1967	1286	-	1286	12,78
1968	1502	-	1502	11,85
1969	1678	-	1678	11,58
1970	1891	-	1891	18,25
1971	2177	-	2177	16,15
1972	2291	-	2291	14,76
1973	2654	-	2654	14,74
1974	2901	-	2901	11,46
1975	3256	1035	4291	12,59
1976	4214	2706	6920	17,71
1977	4819	6116	10935	23,68
1978	6749	7176	13925	28,04
1979	9883	3556	13439	27,06

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı ve TÜİK

Tablo 3'e göre; 1962-1979 yılları arasında Türkiye'nin dış borç stokunda belirgin bir artış yaşanmıştır. 1962 yılında toplam dış borç stoku 1.017 milyon dolar ve GSYİH'ye oranı %11,27 iken, bu oran yıllar içinde dalgalanarak 1979'da 13.439 milyon dolara ve %27,06'ya yükselmiştir. 1964 yılı itibarıyla dış borçların tamamı orta ve uzun vadeli iken, 1975 yılında kısa vadeli borçlar ortaya çıkmış ve giderek artmıştır. Özellikle 1976 sonrası kısa vadeli dış borçlar hızla yükselerek, toplam dış borç stoku içinde önemli bir paya sahip olmuştur. 1970'te %66'lık bir devalüasyon gerçekleşmesine rağmen borç artışı devam etmiş, 1977'de toplam dış borç 10.935 milyon dolara ulaşmıştır. 1973'teki petrol krizi ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında uygulanan ekonomik ambargolar, borç stokunun hızla yükselmesine neden olmuştur. 1978'de dış borç stoku %28,04 ile zirve yapmıştır. Bu dönemde kısa vadeli borçların artışı, dış borç krizinin habercisi olmuştur.

3. 1980 ve Sonrası Dönemde Dış Borçlanma

3.1 1980 – 1988 Dönemi

Türkiye, 24 Ocak 1980'de alınan Ekonomik İstikrar Kararları ile ithal ikameci sanayileşme politikalarını terk ederek, dışa açık ve ihracata dayalı bir büyüme stratejisini benimsemiştir. Bu kararlar, serbest piyasa ekonomisini güçlendirme, dış ticaret açıklarını azaltma, devlet müdahalelerini sınırlandırma, döviz kurunda esnekliği sağlama ve yabancı sermayeyi teşvik etme gibi reformları içermektedir. Aynı zamanda faizlerin piyasada belirlenmesine izin verilmiş ve gümrük tarifeleri ile kotalar düşürülerek liberal ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmıştır (Ulusoy, 2012). Bu politikalar, dış borçlanmayı artırıcı sonuçlar doğurmuş ve Türkiye'nin borç yükünü ciddi şekilde yükseltmiştir.

1980'lere girerken Türkiye, yüksek enflasyon, artan dış ödeme açıkları ve borç yükü gibi ağır ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. 1970'lerin başlarından itibaren dış ödemeler dengesi bozulmuş, petrol krizleri ve devalüasyonların etkisiyle KİT açıkları derinleşmiştir. Bu süreçte yaşanan siyasi istikrarsızlık 1980 askeri darbesine zemin hazırlamış, yapısal reformların gerekliliğini artırmıştır. Türkiye, 1980 yılında IMF ile o güne kadar imzalanan en uzun süreli ve yüksek kotalı stand-by anlaşmasını gerçekleştirmiştir. 1980-1983 dönemini kapsayan bu anlaşma ile 1.250 milyon SDR'lik kaynak sağlanmış, 1983 ve 1984 yıllarında iki kısa süreli stand-by düzenlemesi daha yapılmıştır (Karagöl, 2010).

Küresel ölçekte ise 1980'lerde, Latin Amerika ülkelerinde borç krizleri başlamış ve özellikle Meksika'nın moratoryum ilan etmesiyle borç krizinin etkileri büyümüştür. Bu kriz, 1970'lerin sonlarına doğru yükselen faiz

oranları, ekonomik durgunluk ve sermaye kaçışlarının bir sonucuydu (Yavuz vd., 2013). Petrol krizleri ile finans piyasalarında oluşan sermaye bolluğu, düşük faiz oranlarını beraberinde getirmiş, ancak 1980'lere gelindiğinde faizlerin yükselmesi, gelişmekte olan ülkelerin borç geri ödemelerinde zorluklar yaşamalarına neden olmuştur. Türkiye de bu süreçte artan borçlanma maliyetleriyle karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye'de dış borç stokundaki artışın temel nedenleri arasında, Türk Lirasının aşırı değerlenmesiyle sermaye girişlerinin kolaylaşması ve cari açıkların borçla finanse edilmesi yer almıştır. Ayrıca, büyük altyapı projelerinin finansmanı için uluslararası kaynaklara yönelinmiş, 1980-1990 döneminde Hazine ve bankaların yanı sıra Merkez Bankası da dış piyasalardan sendikasyon kredisi sağlamıştır (Ulusoy, 2012; Yavuz, 2009). Ancak, dış borç artışı, ihracat gelirlerindeki artıştan daha hızlı gerçekleşmiş ve bu durum borç servisinde sıkıntılara yol açmıştır. Ekonomik büyüme, büyük ölçüde ara malı ve yatırım malı ithalatına dayalı olduğundan, ithalatın finansmanı dış borçlanma ile gerçekleştirilmiştir.

1980-1990 döneminde dış borçların %27,4'ü uygulanan ekonomi politikalarının bir sonucu olarak artarken, %72,6'sı makroekonomik politikalardan bağımsız nedenlere dayanmıştır. Bu durum, borç artışında kur farkları ve Dünya Bankası havuz düzenlemelerinin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Dış borçlanma farklı para birimlerinde yapılırken, stok hesaplamaları ABD doları cinsinden yapılmıştır. Bu nedenle doların diğer para birimlerine karşı değer kazanması borçları azaltırken, değer kaybı borç stokunu artırmıştır. 1984-1994 yıllarında toplam borç, çapraz kur hareketlerinden dolayı 13.706 milyon dolar yükselmiştir. Ayrıca, Dünya Bankası kredi geri ödemelerinde döviz havuzundaki çapraz kur farklarından kaynaklanan artışlar, dış borç stokuna katkıda bulunmuş ve 1987-1989 döneminde bu farklardan dolayı toplam 4,4 milyar dolarlık bir borç artışı yaşanmıştır (Özsoylu, 2016: 237).

Tablo 4: Dış Borç Stoku 1980 – 1988 (Milyon Dolar)

Yıllar	Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar	Kısa Vadeli Dış Borçlar	Toplam Dış Borç Stoku	Toplam Dış Borç Stoku / GSMH
1980	13229	2505	15734	22,55
1981	14448	2179	16627	22,84
1982	16094	1764	17858	27,08
1983	16533	2281	18814	30,24
1984	17643	3180	20823	34,27
1985	20901	4759	25660	34,62
1986	25857	6349	32206	42,11
1987	32703	7623	40326	45,96
1988	34305	6417	40722	44,79

Kaynak: DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950 – 2010

Tablo 4'e göre 1980-1988 döneminde Türkiye'nin dış borç stokundaki sürekli artış dikkat çekmektedir. Orta ve uzun vadeli dış borçlar düzenli bir şekilde artarken, kısa vadeli borçlar da belirgin şekilde yükselmiştir. Toplam dış borç stoku, 1980'de 15,7 milyar dolar iken, 1988'de 40,7 milyar dolara ulaşmıştır. Borçların GSYH'ye oranı 1980'de %22,55 iken, 1987'de %45,96 ile zirve yapmış, 1988'de %44,79'a gerilemiştir. Artış, borçlanma politikalarının ekonomiye yansımaları açıkça göstermektedir.

3.2 1989 – 2001 Dönemi

İncelenen döneme, yabancı sermayenin ülkeden kaçarken arkasında bıraktığı 1994, 1999 ve 2001 krizleri, 17 bin kişinin öldüğü 17 Ağustos 1999 depremi, Körfez Savaşı, 1997 Asya ve 1998 Rusya Krizleri damgasını vurmuştur. Bu sorunlar iç ve dış borç stokunu artırmış, faizleri yükseltmiş ve ekonomi IMF'nin kışkacına girmiştir (Özcan, 2019: 189-192).

1990'ların ortalarından itibaren küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte dış finansman imkanları genişlemiş, birçok ülke bu kaynakları ekonomik sorunlarını çözmek amacıyla kullanmıştır (Yamaçlı, 2015: 22). 1990-2000 döneminde Türkiye ekonomisi, artan iç ve dış borçlar, uzun vadeli yatırımların yetersizliği ve ekonomik durgunluk riski taşıyan krizlerin arka arkaya yaşandığı bir süreçten geçmiştir (Karagöl, 2010: 7). Bu dönemde dış borçlanmanın başlıca amacı ödemeler dengesini sağlamak olmuştur (Biçer, 2020: 31).

11 Ağustos 1989 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile birlikte, Türkiye'deki bireylerin ve kurumların yurtdışından aynı ve nakdi kredi temin etmeleri, döviz bulundurmaları, bankalardan döviz kredisi çekmeleri ve döviz transferi gibi işlemlerinin önündeki engeller büyük ölçüde kaldırılmıştır. Bu düzenleme, ödemeler dengesinin sermaye hesabını dışa açmış ve özel sektörün borçlanmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca, sıcak para girişini teşvik eden bu gelişmeler, 1990'lı yıllarda dış borçların hızla birikmesine katkıda bulunmuştur. Kısa vadeli dış borçların toplam borç içindeki oranında kayda değer bir artış gözlenmiş, özel sektörün borçlanması bu yükselişte belirleyici olmuştur (Sarı, 2004: 53-57).

1990'da Türkiye'nin dış borç tutarı 19,03 milyar dolar seviyesindeyken, 1994 yılında azalma eğilimi göstermiş, ancak 1995'te yeniden artışa geçerek 73,728 milyar dolara ulaşmıştır. Bu dönemde, uluslararası piyasalardan sağlanan krediler dış borç tutarını yaklaşık üç kat artırmıştır. 1994 ve 1996 yıllarında dış borç servis ödemelerinde yaşanan sıkıntılar Hazine'yi zor durumda bırakmış ve bu yıllarda sınırlı miktarda dış borçlanma yapılabilmektedir. 1997 yılı için konsolide bütçenin denk olması hedeflenmiş, ancak bu hedefe ulaşmak için harcamaların reel olarak azaltılması ve bütçe gelirlerinin artırılması gerektiği öngörülmüştür. Buna rağmen, harcamaların beklenen ölçüde azaltılamaması ve vergi dışı gelirlerde arzu edilen artışın sağlanamaması, bütçe açıklarının büyümesine ve borçlanmaya duyulan ihtiyacın artmasına neden olmuştur (Karagöz, 2007: 103-104).

Tablo 5: Dış Borç Stoku 1989 – 2001 (Milyon Dolar)

Yıllar	Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar	Kısa Vadeli Dış Borçlar	Toplam Dış Borç Stoku	Toplam Dış Borç Stoku / GSMH
1989	38166	5745	43911	38,4
1990	42881	9500	52381	32,5
1991	44506	9117	53623	33,2
1992	45935	12660	58595	34,6
1993	52039	18473	70512	37
1994	57518	11187	68705	50,1
1995	60448	15500	75948	42,6
1996	62227	17072	79299	43,4
1997	66665	17961	84356	43,7
1998	75577	20774	96351	46,6
1999	80202	22921	103123	55,6
2000	90301	28301	118602	59,2
2001	97189	16403	113592	77,9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı ve DPT Temel Ekonomik Göstergeler

Tablo 5'e göre 1989-2001 yılları arasında Türkiye'nin toplam dış borç stoku belirgin bir artış göstermiştir. Orta ve uzun vadeli dış borçlar sürekli artış eğiliminde olurken, kısa vadeli dış borçlar özellikle 1990'lı yıllarda hızlı bir şekilde yükselmiştir. 1989'da 43,911 milyar dolar olan toplam dış borç stoku, 2001 yılına gelindiğinde 113,592 milyar dolara ulaşmıştır. Dış borçların GSYH'ye oranı ise 1989'da %38,4 iken, 2001 yılında %77,9'a yükselmiştir. 1994 ve 2001 kriz yıllarında dış borçların GSYH'ye oranı belirgin şekilde artmış, 2001 krizi bu oranın en yüksek seviyeye ulaştığı dönem olmuştur.

2001 ekonomik krizi, Türkiye'nin tarihindeki en ciddi finansal krizlerden biri olarak kabul edilir ve 2000 yılı başında yaşanan döviz darboğazının etkisiyle ortaya çıkmıştır. Döviz kurundaki dalgalanmalar, artan döviz talebi ve finansal sistemdeki sorunlar, sürdürülemeyen bir borçlanma döngüsüyle birleşerek ekonomide büyük bir çöküşe yol açmıştır. 2001 itibarıyla dış borç stoku 113,6 milyar dolara ulaşmış, bu durum dış borçların sürdürülebilirliğini imkânsız hale getirmiştir. Kasım 2000'de başlayan kriz, yabancı yatırımcıların yaklaşık 5,7 milyar dolarlık sermaye çıkışına neden olmuş ve finansal sistemi derinden sarsmıştır. Bu süreci aşmak için IMF'den 2,9 milyar dolarlık bir kaynak sağlanmış, ancak Şubat 2001'de daha büyük bir kriz patlak vermiştir (Eğilmez, 2020). Bu kriz sonrası Türkiye, döviz kuru rejiminde değişikliğe giderek müdahaleli kur sistemine geçmiştir. Ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hayata geçirilmiş ve IMF ile yapılan Stand-by anlaşmaları çerçevesinde toplam 10,2 milyar dolarlık ek finansman elde edilmiştir. Türkiye, 1999-2002 yılları arasında IMF ile 17., 2002 ve 2005'te ise 18. ve 19. Stand-by anlaşmalarını yapmıştır. Bu süreçte, yapısal reformların gerçekleştirilmesi öncelikli hale gelmiştir. 1961-2005 döneminde Türkiye, IMF'den yaklaşık 50 milyar dolar finansman sağlamış, 2005'te yapılan anlaşma ise bu süreçteki son Stand-by olmuştur (Karagöl, 2010: 10).

3.3 2002-2023 Dönemi

2002-2023 yılları arasında Türkiye ekonomisini etkileyen ve sonuçları ekonomiye büyük oranda etki eden birçok önemli olay yaşanmıştır. 2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesi, ekonomik reformların hızlanmasına yol açmıştır. IMF programları çerçevesinde enflasyonla mücadele, mali disiplin ve yapısal reformlar öncelikli hale gelmiştir. 2005 yılında Türk Lirası'ndan 6 sifir atılması ve Avrupa Birliği (AB) ile tam üyelik müzakerelerinin başlaması, ekonomik güveni artırmıştır. Bu dönemde doğrudan yabancı yatırımlarda da bu sayede artış yaşanmıştır.

2008 Küresel Finans (Mortgage) Krizi, Türkiye'nin ihracat gelirlerinde ve büyüme oranlarında düşüşe neden olmuş, ancak bankacılık sektörü güçlü yapısı sayesinde büyük bir zarar görmemiştir. 2010'lu yıllar, inşaat sektörü ve altyapı projelerine dayalı büyüme modeliyle öne çıkmıştır. 2013 yılında Gezi Parkı protestoları ve ardından ABD Merkez Bankası'nın (Fed) parasal sıkılaştırmaya başlaması, Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir.

2016'daki darbe girişimi, ekonomide büyük bir şok yaratmıştır. Dış yatırımlar azalmış, döviz kuru yükselmiş ve büyüme yavaşlamıştır. 2018'deki kur krizi, Türk Lirası'nın değer kaybına ve enflasyonun çift haneli seviyelere çıkmasına neden olmuştur. Bu kriz, özel sektör borçlarının çevrilmesini zorlaştırmıştır.

2020 yılı COVID-19 pandemisi, Türkiye ekonomisinde ciddi daralmalara yol açmıştır. Turizm ve hizmet sektörü büyük zarar görmüştür. Hükümet; kredi teşvikleri ve kamu harcamalarını artırarak ekonomiyi desteklemeye çalışmıştır. 2021 ve 2022'de, düşük faiz politikasıyla dövize olan talep artmış, kur korumalı mevduat sistemi devreye alınmıştır. 2023 yılında Kahramanmaraş - Hatay depremleri, milyarlarca dolarlık ekonomik kayba yol açarken, yeniden inşa süreci gündeme gelmiştir. Ayrıca, seçim sonrası ekonomik politikalar tartışılmaya devam etmiştir. 2002-2023 dönemi, siyasi ve ekonomik dalgalanmalarla dolu kritik bir süreç olmuştur.

Tablo 6: Dış Borç Stoku 2000-2023 (milyar dolar)

Yıl	Kamu Kesimi Kısa Vade	Kamu Kesimi Uzun Vade	Kamu Kesimi Toplam	TCMB Kısa Vade	TCMB Uzun Vade	TCMB Toplam	Özel Sektör Kısa Vade	Özel Sektör Uzun Vade	Özel Sektör Toplam	Brüt Dış Borç Stoku	Brüt Dış Borç Stoku/GSYH (%)
2000	1	47,62	48,62	0,65	13,43	14,08	26,65	29,15	55,8	118,5	59,3
2001	0,16	46,11	46,27	0,75	23,59	24,34	15,65	27,48	43,13	113,74	78
2002	0,92	63,62	64,54	1,66	20,35	22,01	13,85	29,16	43,01	129,54	56,2
2003	1,34	69,5	70,84	2,86	21,51	24,37	18,81	30,12	48,93	144,15	47,3
2004	1,84	73,83	75,67	3,29	18,12	21,41	27,08	36,82	63,9	160,98	41,2
2005	2,13	68,28	70,41	2,76	12,66	15,42	33,39	50,65	84,04	169,87	35,3
2006	1,75	69,84	71,59	2,56	13,11	15,67	38,55	82,6	121,15	208,41	39,5
2007	2,16	71,36	73,52	2,28	13,52	15,8	38,71	122,39	161,1	250,42	38,5
2008	3,25	75,09	78,34	1,87	12,19	14,06	47,4	141,13	188,53	280,92	37,5
2009	3,59	79,92	83,51	1,76	11,4	13,16	43,63	128,62	172,25	268,92	43,6
2010	4,29	85,1	89,39	1,55	10,01	11,56	87,22	120,53	207,76	308,72	39,7
2011	8,56	87,77	96,33	1,23	8,09	9,33	87,19	128,23	215,42	321,09	38,3
2012	13,32	93,65	106,98	1,03	6,04	7,07	100,39	143,12	243,52	357,57	40,7
2013	19,75	99,17	118,93	0,83	4,39	5,22	121,38	159,74	281,15	405,31	42,3
2014	20,47	100,79	121,26	0,34	2,13	2,47	121,91	171,13	293,04	416,78	44,3
2015	16,99	99,74	116,73	0,17	1,14	1,31	87,53	197,11	284,64	402,7	46,4
2016	17,08	106,63	123,71	0,39	0,7	1,1	72,93	207,89	280,83	405,64	46,7
2017	19,42	117,83	137,26	1,75	0	1,75	88,81	222,76	311,33	450,35	52,4
2018	20,82	122,39	143,21	5,91	0	5,91	66,35	210,29	276,65	425,78	53,4
2019	23,44	137,5	160,94	8,45	0	8,45	64,09	180,36	244,45	413,85	54,5
2020	24,89	153,77	178,66	21,34	0	21,34	65,49	163,67	229,17	429,17	59,8
2021	22,21	158,32	180,53	26,05	0	26,05	70,46	160,21	230,69	437,28	54,2
2022	28,89	157,95	186,85	32,79	0	32,79	87,42	151,63	239,05	458,69	50,7
2023	34,47	167,99	202,46	46,36	0	46,36	94,38	156,67	251,05	499,88	44,7

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü

Tablo 6'da; Türkiye'nin 2000-2023 dönemine ait dış borç verileri, ekonomik yapının kırılğanlıklarını ve finansman stratejilerinin nasıl şekillendiğini göstermektedir. Bu dönemde borç kompozisyonundaki değişimler ve toplam borcun GSYH'ye oranı, ekonomik krizler, büyüme dönemleri ve küresel ekonomik dalgalanmalardan doğrudan etkilenmiştir.

2000 yılında Türkiye'nin toplam brüt dış borç stoku 118,5 milyar dolar seviyesindeydi ve bu rakam, 2023 yılında yaklaşık 500 milyar dolara ulaşmıştır. GSYH'ye oran açısından 2000 yılında %59,3 olan borç yükü, 2001 krizi sonrasında %78'e kadar yükselmiş ancak sonraki yıllarda ekonomik büyümenin etkisiyle 2004 yılında %41,2 seviyesine kadar gerilemiştir. Bu düşüş, özellikle 2001 krizinden sonra uygulanan yapısal reformların ve IMF destekli programların etkisiyle sağlanmıştır. Ancak bu süreçte kamu borçlanmasının artışı ve özel sektörün döviz cinsinden borçlanmaya yönelmesi yeni kırılğanlıkların oluşmasına neden olmuştur.

2008 küresel finansal krizinin ardından, Türkiye'nin toplam borç stoku artmaya devam etmiş, 2009'da borcun GSYH'ye oranı %43,6'ya yükselmiştir. Bu dönemde küresel likidite bolluğunun etkisiyle özel sektörün uzun vadeli borçlanmaları hızla artmıştır. Ancak bu durum, 2013'te ABD Merkez Bankası'nın (FED) tahvil alım programını daraltmasıyla finansman maliyetlerinin yükselmesine yol açmış ve Türkiye ekonomisini döviz kuru dalgalanmalarına karşı savunmasız hale getirmiştir.

2018'de yaşanan kur krizinin etkileri dış borç stokunda belirgin şekilde görülmüştür. Bu dönemde özel sektör borçlanmasında yavaşlama yaşanmış, borç stoku artmaya devam etse de özel sektör yatırımlarında azalma meydana gelmiştir. 2020 yılında COVID-19 pandemisinin etkisiyle dış borç yükü yeniden artmış ve toplam borcun GSYH'ye oranı %59,8 gibi yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Pandemi döneminde hem kamu hem de Merkez Bankası kısa vadeli borçlanmalara yönelmiş, bu durum ekonomik kırılğanlıkları artırmıştır.

2023 yılında Türkiye'nin brüt dış borç stoku 500 milyar dolar seviyesine ulaşmış, borcun GSYH'ye oranı ise %44,7'ye gerilemiştir. Ancak bu düşüş, büyük ölçüde GSYH artışından kaynaklanmış olup dış borcun toplam miktarındaki artış devam etmiştir. Özellikle kamu kesiminin kısa vadeli borçlanmalarındaki artış ve Merkez Bankası'nın rezerv açığını finanse etmek için aldığı kısa vadeli borçlar, finansal kırılğanlıkları artırıcı unsurlar arasında yer almıştır. Özel sektörün döviz borçlanmalarında 2020 sonrası azalma eğilimi gözlenirse de toplam dış borç stokundaki yüksek seviyeler, Türkiye'nin dış finansman ihtiyacının devam ettiğini göstermektedir.

Türkiye'nin 2000-2023 dönemi dış borç verileri, ekonomik kırılganlıkların sürdürdüğünü ve dış finansmana bağımlılığın ekonomik istikrar için temel bir risk faktörü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu süreçte borcun sürdürülebilirliği için daha güçlü yapısal reformlara ve finansal risklerin yönetimine ihtiyaç duyulmaktadır.

4. Sonuç

Türkiye'nin dış borçlanma sürecine dair bu kapsamlı analiz, ülkenin ekonomik tarihinde dış borçların çok boyutlu etkilerini gözler önüne sermektedir. Tarihsel olarak dış borçlanma, kalkınma projeleri için bir finansman kaynağı olmuş ancak aynı zamanda ekonomik kırılganlıkların artmasına da yol açmıştır. Özellikle kriz dönemlerinde dış borçların yönetilememesi, finansal istikrarı ciddi şekilde tehdit etmiş ve ekonomik büyümeyi yavaşlatmıştır. Bu durum, dış borçların sadece bir finansman aracı değil, aynı zamanda ekonomik politika ve yönetim becerilerinin bir yansıması olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında dış borçlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan yükümlülüklerle sınırlı kalırken, 1980 sonrası dönemde dışa açık politikalar ve finansal serbestleşme ile dış borçlanma yapısında önemli değişiklikler olmuştur. 1980'lerde başlayan küreselleşme süreci, dış finansman imkânlarını artırmış, ancak bu durum borç servisi maliyetlerini de yükseltmiştir. Döviz kurlarındaki dalgalanmalar ve faiz oranlarındaki artışlar, borçlanmanın sürdürülebilirliğini zorlaştırmıştır. Türkiye'nin özel sektör borçlanmasının artışı ise ekonomik kırılganlıkları daha da derinleştirmiştir.

Son yıllarda, Covid-19 pandemisinin ekonomik etkileri ve 2023 depremleri gibi olaylar, dış borçların yeniden yapılandırılması ihtiyacını ortaya koymuştur. Bu süreçte kısa vadeli borçlanmaların artışı, Türkiye ekonomisinin kırılganlıklarını artırmış ve dış finansman kaynaklarına olan bağımlılığı daha belirgin hale getirmiştir. 2023 itibarıyla Türkiye'nin toplam dış borç stoku, ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerini desteklemek için güçlü bir araç olmakla birlikte, dikkatli ve şeffaf bir yönetim gerektiren bir yük haline gelmiştir.

Türkiye'nin dış borçlanma deneyimi, gelişmekte olan ülkeler için önemli dersler içermektedir. İlk olarak, dış borçların sürdürülebilirliği, etkin bir borç yönetimi stratejisi gerektirir. Borçlanma kararlarının, uzun vadeli ekonomik hedefler ve döviz gelirleri ile uyumlu olması, ekonomik istikrarın korunmasında kritik bir rol oynar. İkinci olarak, borç yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri, uluslararası güveni artırmak için temel unsurlardır. Türkiye'nin dış borçlarının sürdürülebilir bir seviyede tutulması, yalnızca

ekonomik büyümeyi desteklemekle kalmaz, aynı zamanda uluslararası piyasalardaki itibarını güçlendirir.

Dış borçlar, kalkınma ve büyüme için bir fırsat sunarken, yanlış yönetildiğinde ekonomik krizlere zemin hazırlayabilir. Türkiye'nin dış borçlanma tarihi, hem başarılı hem de başarısız uygulamaların önemli bir göstergesidir. Bu çalışma, Türkiye'nin dış borç politikalarının yeniden değerlendirilmesi ve gelecekteki stratejilerin oluşturulması için önemli bir referans niteliği taşımaktadır. Daha sağlam bir ekonomik yapı için dış borçlanma süreçlerinde dengeli ve sürdürülebilir bir yaklaşım benimsenmelidir.

Kaynakça

- Aslan, V. ve Kılıç, R. (2022). *Ekonomik Özgürlükler, Yabancı Doğrudan Yatırımlar ve Yabancı Portföy Yatırımları Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*. Nobel Yayın, Ankara.
- Bıçer, B. (2020). Dış Borç - Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2017 Dönemi Türkiye Örneği. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1): 23-45.
- Boratav, K. (2008). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908 – 2007*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Demircan Siverekli E. ve Ener M. (2004). IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerinde Etkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1:1-2.
- DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950 – 2003.
- Eğilmez, M. (2020). www.mahfiegilmez.com/2020/12/ds-borc-raporu.html (Erişim Tarihi: 09.10.2024).
- Erdost, C. (1982). *IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye*. Savaş Yayınları, Ankara.
- Gözen, S., Sağdıç, E.N. ve Yıldız, F. (2024). Yolsuzluğun Kamu Borçları Üzerindeki Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Ampirik Bir İnceleme. *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 100: 233-248.
- İnce, M. (1996). *Devlet Borçlanması*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Karagöl, E. T. (2010). *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Dış Borçlar*, Seta Analiz, Sayı: 26, <https://file.setav.org/Files/Pdf/gecmistengunumuze-turkiye-de-dis-borclar.pdf>. (Erişim Tarihi: 10.09.2024).
- Karagöz, K. (2007). Türkiye'de Dış Borçlanmanın Nedenleri Ekonometrik Bir Değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*, 66: 99-110.
- Karlık, R. (2002). *Türkiye Ekonomisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Karlık, R. (2005). *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*. Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Kazgan, G. (2008). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929 – 2001): Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Yayın No:109, İstanbul.
- Özcan, Süleyman Emre (2019). *Cumhuriyetten Bugüne Türkiye'nin Borç Sorunu*. (İçinde Editör, Y. Odabaşı ve Z. Yılmaz), Seçilmiş Göstergeler ile Geçmişten Günümüze Türkiye Ekonomisi, Ekin Basın Dağıtım, Bursa, ss.163-206
- Özsoylu, A.F. (2016). *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim*, 3.Baskı, Karahan Kitabevi, Adana.
- Pirimoğlu, A. (1982). *Türkiye'nin Dış Borçları ile İlgili Bir Tablül Denemesi: 1963 – 1980*. Atatürk Üniversitesi Yayınları No:600, Araştırma Serisi No:54, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

- Sarı, M. (2004). *Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları*. T.C.M.B. Uzmanlık Tezi, TCMB Yayınları, Ankara.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü
TOBB Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Büyüklükleri (1923 – 2002)
- Ulusoy, A. (2012). *Türkiye’de Dış Borçlanma*, (içinde editörler; F.Tekin ve Ş.Tosunoğlu), Devlet Borçları, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, Eskişehir.
- Ünlü, N. ve Armutçuoğlu Tekin, H. (2020). *Dünden Bugüne Türkiye’de Dış Borçlanma*, (içinde ed. Ş. Karabulut), Kamu Politikalarında Mali ve İktisadi Yapıdaki Dönüşüm: Yerelden Globale Teori, Beklentiler ve Uygulama. Gazi Kitabevi, Ankara, ss.165-188.
- Ünlüöner, K. (1988). *Cumhuriyet Dönemi Devlet Borçları*. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı 4.
- VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı “Borçlanma İç ve Dış Borç Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu” Yayın No: DPT 2595-ÖİK: 607 Ankara, 2001.
- Yamaçlı, D. S. (2015). Türkiye’de Dış Borçlanmanın Belirleyicileri: Bazı Kritik Makroekonomik Göstergelerin Rolü. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 605: 19-40.
- Yardımcıoğlu, M., Kocamaz, H., Sezal, N. (2012). Türkiye’de Günümüze Kadar İzlenen Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma. *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, 1 – 2 Ekim 2012.
- Yaşa, M. (1963). Türkiye Dış Borçlarının Takip Ettiği Gelişme. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Sayı 9.
- Yavuz, A. (2009). Başlangıcından Bugüne Türkiye’nin Borçlanma Serüveni: Durum ve Beklentiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 20, Aralık.
- Yavuz, A., Şataf, C. ve Kır, S. G. (2013). Avrupa’da Borç Krizi ve Çözüm Arayışları, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15 (2):131-154.